

REIDERISMS LATVIJĀ: TĀ CIVILTIESISKIE UN KRIMINĀLTIESISKIE ASPEKTI

*Mg. iur. Jānis Joksts,
RSU doktora studiju programmas
"Juridiskās zinātnes" doktorants, Latvija*

Publikācijas mērķis ir identificēt reiderisma gadījumus, analizēt biežāk sastopamās tā izpausmes, pētīt tiesību aktu ietekmi uz reiderismu, noteikt labākās iespējamās komersantu darbības, lai izvairītos no reideru apdraudējumiem. Mērķa sasniegšanai rakstā analizēta reiderisma ierobežošanas pieredze gan Latvijā, gan arī dažās Eiropas Savienības valstīs.

Šī pētījuma kontekstā ir atzīmējams, ka reiderisma parādīšanās fenomens vispirms ir jāsaista ar civiltiesiska rakstura darījumu izcelsmi, kas skar dažādu komercsabiedrību dibināšanu un to darbības tiesisko nodrošinājumu, taču reiderisms ir meklējams vispirms jau iepriekš minēto komercsabiedrību funkcionēšanā. Kā zināms, šī funkcionēšana var būt pilnvērtīga un peļņu nesošā. Taču nereti, pieņemot nepareizus saimnieciskus vai juridiskus lēmumus, komercstruktūru finanšu un saimnieciskie resursi var tikt pakļauti reiderisku shēmu ietekmei. Tāpēc izdarāms ir pirmais secinājums, ka bieži civiltiesiska rakstura darījumos saskatāmas noziedzīgas darbības iezīmes, kuras neapšaubāmi ietver sevī šo darījumu krimināltiesisko dabu un kam būtu veltāma īpaša uzmanība radušos noziedzīgo nodarījumu apkarošanā un vispirms jau ar krimināltiesiska rakstura līdzekļiem.

Sākumā būtu lietderīgi noskaidrot jēdziena "reiderisms" izpratni. Termins "reiderisms" ir radies Amerikas Savienotajās Valstīs jau pagājušā gadsimta 70. gados, kur šādi tika apzīmēta formāli likumīga uzņēmuma akciju vai kapitāla daļu iegūšana un turpmāka balsstiesību izmantošana ar nolūku gūt īstermiņa ienākumus. Vēlāk postpadomju valstīs šādi sāka apzīmēt uzņēmuma vai tā aktīvu sagrābšanu ar pretlikumīgām metodēm. Mūsdienās šis apzīmējums tiek piemērots abos gadījumos. Līdz pat šim brīdim Latvijas normatīvajos aktos šādas darbības nav konkrēti definētas, taču tās varētu raksturot kā uz svešas mantas vai tiesību uz šādu mantu iegūšanu tendētu darbību kopumu. Par pamatu šādam formulējumam tika ņemta Krimināllikuma 177. pantā minētā „krāpšanas” definīcija, jo pēc savas būtības reiderisms atbilst krāpšanai. Starp

“reiderisma” un “krāpšanas” jēdzieniem tomēr vienādības zīmi likt nevaram, jo reiderisms ir saistāms ne tikai ar klaji pretlikumīgām darbībām, bet tas var raksturoties arī ar neētisku rīcību, psiholoģiska spiediena radīšanu, viedokļa ietekmēšanu u.c. paņēmieniem, kuri ir grūti nosakāmi un strīdīgi interpretējami.

Lai gan Latvijā visbiežāk ir sastopams reiderisms, kuram raksturīga neētiska rīcība, tomēr kā apliecina pēdējā laika pieredze, arī klaji prettiesiskā reiderisma daļa ir aktīva. Lai gan reideru mērķi parasti ir vieni un tie paši, metodes mēdz atšķirties. Būtībā reiderismu var iedalīt 3 pamatveidos – melnais, pelēkais un baltais. Katrs no tiem ir atšķirīgs, tomēr paralēles starp tiem saskatīt var.

Melnais reiderisms ir saistīts ar šantāžu, uzņēmumu fizisku valdījuma pārņemšanu, draudu izteikšanu, fizisku iespaidošanu, nogalināšanu. Latvijā ar šo paveidu saskaramies ļoti reti, taču, piemēram, Krievijā tas notiek samērā bieži. Protams, Krievija nav vienīgā melnā reiderisma lielvalsts – tas ir izplatīts valstīs, kur ir augsts korupcijas līmenis tiesībsargājošajās iestādēs, pretējā gadījumā šādi grupējumi būtu ātri un operatīvi identificējami un neitralizējami.

Pelēkais reiderisms ir balstīts uz prettiesiskām, taču daudz humānākām darbībām nekā melnajā reiderismā. Šajā reiderisma paveidā visbiežāk tiek izmantota uzņēmumu amatpersonu un dalībnieku uzpirkšana, safabricētu prasību celšana tiesās, dokumentu viltošana, “melnā PR” aktivitātes, ķīlu un cita veida aizliegumu atzīmju reģistrēšana, stipra psiholoģiskā spiediena radīšana uzņēmumam un akcionāriem, manipulēšana ar akcionāru balsojumiem, pamatkapitāla¹ izmaiņām.

Latvijā daļa pelēkā reiderisma gadījumu ir saistīti ar dokumentu viltošanu (KL 327. panta 2. daļa) un fiktīvu līgumu slēgšanu. Lai arī šādi viltojumi mūsdienu tehnoloģiju laikmetā būtu ātri identificējami, taču līdz šim tas nav īpaši pamanāms, ko laikrakstam Neatkarīgā Rīta Avīze intervijā apliecināja arī bijušais galvenais valsts notārs Ringolds Balodis, sakot: „Latvijā

ir vērojama, ja tā var teikt, nesodāmības aina. Novilto un praktiski nekāds sods nedraud. Gadījumus, kad kāds būtu notiesāts par paraksta viltošanu, es savā praksē neatceros”².

Raksturīgs šāda rakstura strīdu piemērs varētu būt strīds par SIA „Latvijas projektēšanas sabiedrība” piederošu namīpašumu Skolas ielā, kura tirgus vērtība ir lēšama aptuveni 4 miljonu eiro apmērā³.

Strīds aizsākās ar kādu sabiedrības vairākumu pārstāvošu dalībnieku it kā radītiem zaudējumiem mazākumu pārstāvošajiem dalībniekiem, par ko zvērīnāts advokāts, kurš pārstāvēja piecus no kopējiem četrdesmit diviem dalībniekiem, cēla prasību Rīgas pilsētas Centra rajona tiesā. Tiesa pieņēma pārsteidzošu lēmumu par labu prasības nodrošināšanai, kura rezultātā dalībnieku vairākumu atstādināja no lemšanas uzņēmumā, tika atcelta uzņēmuma valde un atlikušie dalībnieki ievēlēja valdē sev lojālas personas. Centra rajona tiesas lēmums bija spēkā aptuveni mēnesi, kuru jaunā valde izmantoja pilnībā – tika noslēgti vairāki fiktīvi līgumi. Visiem līgumiem bija viens raksturs – ar tiem SIA “Latvijas projektēšanas sabiedrība” uzņēmās saistības kādam samaksāt lielāku vai mazāku naudas summu.

Šobrīd pret prasību iesniegušo advokātu un pārējām iesaistītajām personām ir uzsākts kriminālprocess (saskaņā ar Krimināllikuma 177. panta 3. daļas par krāpšanu organizētā grupā un lielos apmēros), un, lai arī kontrole pār uzņēmumu ir atgūta, tā patiesie un labticīgie īpašnieki ir uz daudzu gadu nogurdinoša un arī finansiāli smaga tiesvedību slietkšņa, jo noslēgto līgumu maksājumu saistībām jau ir iestājies termiņš un kamēr īpašnieki mēģina panākt šo līgumu atzīšanu par spēkā neesošiem, pretējā puse organizē parādu piedziņas procedūru.

2013. gada 15. oktobrī Rīgas apgabaltiesa skatīja 33 SIA “Latvijas Projektēšanas sabiedrība” kapitāla daļu turētāju strīdu ar uzņēmumu, lūdzot atzīt 2010. gada 3. septembra un 17. septembra dalībnieku sapulču lēmumus par spēkā neesošiem⁴. Iepriekšējās tiesas sēdes tika atliktas pēc pušu lūguma, jo iesaistītās puses pauda gatavību sākt sarunas par izlīguma panākšanu, kas gan pagaidām nav noticis.

Visus šos procesus vēl vairāk apgrūtina apstākļi, ka tiesvedības laikā uzņēmuma likvidie naudas līdzekļi ir iesaldēti, tāpēc nepieciešama liela pacietība, lai sagaidītu tiesas galējo lēmumu šajā lietā.

Reiderismam raksturīgi gan legālai uzņēmējdarbībai atbilstoši pasākumi, gan arī tiek izdomāti

nestandarta risinājumi, kuru patiesais mērķis uzreiz nav saskatāms. Raksturīgas uz prettiesisku uzņēmuma pārņemšanu vērsta metodes var būt šādas:

1. Parādu uzkrāšana un uzpirkšana ar mērķi panākt uzņēmuma maksātnespēju un bankrotu. Šajos gadījumos par mērķi tiek izvēlēta komercsabiedrība, kas neseko līdz parāda saistībām vai pieļauj to ilgstošu nemaksāšanu. Uzkrājot pietiekoši lielas parāda summas, lai apdraudētu komercsabiedrības darbību, tiesā vienlaikus tiek iesniegti visi prasījumi. Nereti, lai prasības summa būtu apjomīga, tiek viltoti dokumenti vai uzpirktas komercsabiedrības amatpersonas, kas uzņemas neizpildāmas saistības, tiek paredzēta īpaša strīdu izšķiršanas kārtība. Nolūks šīm darbībām ir panākt, lai komercsabiedrība nonāk maksātnespējas stāvoklī un tās mantu vēlāk bankrota procedūras ietvaros var iegūt par pazeminātu vērtību. Šādiem gadījumiem raksturīga tiesas darbinieku, tiesu izpildītāju un citu procesā iesaistīto amatpersonu iesaistīšana koruptīvās darbībās. Ja reiderismam raksturīgo darbību veicošā persona apzinās, ka mērķa sasniegšana var būt būtiski apgrūtināta, upurim tiek piedāvāta iespēja noslēgt izlīgumu – samaksājot „kompensāciju” šai personai, un tad procesi tiek izbeigti. Šeit jāatzīmē, ka daudzos gadījumos valsts varētu efektīvi cīnīties pret reiderisma izpausmēm, ja valsts institūcijas, kuru kompetencē ir šādu darbību apkarošana, efektīvi vērstos pret vainīgajām personām, uzsākot kriminālprocesu saskaņā ar Krimināllikuma 214. panta otro daļu par apzināti nepatiesa maksātnespējas procesa pieteikuma iesniegšanu, vai Krimināllikuma 215. panta trešo daļu par maksātnespējas procesa kavēšanu. Atbildība iespējama arī par valsts un komercstruktūru amatpersonu koruptīvām darbībām, kā arī dokumentu viltošanu.

2. Mazākuma dalībnieka vai akcionāra tiesību ļaunprātīga izmantošana. Šajā gadījumā tiek izmantots apstākļi, ka reiderismam raksturīgās darbības veicošajai personai pieder mazākuma akcijas vai daļas kapitālsabiedrībā vai viņš ir apvienojies ar šādu mazākuma dalībnieku vai akcionāru kopīga mērķa sasniegšanai. Tiek izmantotas tiesības celt prasību pret citiem dalībniekiem (arī vairākumu), pret pašu sabiedrību, notiek sabiedrības izpildinstitūciju amatpersonu nomaiņa ar reidera pārstāvjiem. Vēlamo mērķu sasniegšanai var tikt izmantoti dažādi līdzekļi, kā piemēram:

a) prasību celšana tiesā, piemērojot prasības nodrošinājumus pret pārējiem dalībniekiem;

- b) tiek viltoti dalībnieku vai akcionāru sapulču protokoli, akcionāru reģistri (KL 327. pants);
- c) tiek likti šķēršļi pārējo dalībnieku un akcionāru dalībai sapulcēs;
- d) tiek virzīti materiāli kriminālprocesa uzsākšanai pret galvenajiem dalībniekiem vai akcionāriem (KL 215. pants);
- e) plašsaziņas līdzekļos tiek grauta komercsabiedrības reputācija.

Minēto darbību rezultātā tiek iegūta vara komercsabiedrībā – parasti sākot ar valdi, bet vēlāk arī iegūstot daļas vai akcijas. Spiediens un prasījumi, ko izvirza reideri, ir pietiekoši liels, lai mazākuma akcionāri vai dalībnieki pieņemtu lēmumu atbrīvoties no problēmām un riska palikt ar nevērtīgām komercsabiedrības akcijām vai daļām.

3. Banku izmantošana. Reiderisma veids, kas tiek izmantots ekonomiskās krīzes apstākļos un ir balstīts uz bankas un reidera sadarbību. Komercsabiedrībām lielākoties ir saistības kredītiestādēs un attiecīgi kredītiestādēm ir apjomīga informācija par komercsabiedrību (t. sk. saistībām, aktīviem, pasīviem, mērķiem, tehnoloģijām, sadarbības partneriem u. tml.), kā arī ir iespēja ietekmēt komercsabiedrību, izmantojot izsniegto kredītu. Ja starp banku un reideri tiek panākta vienošanās, tad var tikt izmantoti tādi līdzekļi, kā piemēram:

- a) neatbilstošu soda sankciju piemērošana par niecīgiem kredītliģuma noteikumu pārkāpumiem;
- b) atteikumi samazināt procentu likmes;
- c) atteikumi pagarināt vai mainīt kredīta atmaksas termiņus;
- d) kredīta procentu likmes paaugstināšana, ja vien rodas mazākā iespēja;
- e) papildus kredīta nodrošinājuma pieprasīšana, to pamatojot ar esošā nodrošinājuma tirgus vērtības krišanos.

Šādu darbību rezultātā komercsabiedrība lielā mērā kļūst atkarīga no kreditora un turpmāk var notikt tās īpašumu un mantas atsavināšana. Parasti līgumā paredzēta vienkāršota mantas pārdošana un parāda piedziņa, kas ļauj kreditoram šo procesu kontrolēt un faktiski pārdot komercsabiedrības mantu saskaņā ar saviem mērķiem – arī bez izsoles un par brīvu cenu. Komercsabiedrības dalībnieki vai akcionāri tiek piespiesti atsavināt savas daļas vai akcijas sabiedrībā konkrētiem investoriem (to nav grūti panākt, jo liela daļa komersantu galvo par savu sabiedrību saistībām arī ar savu personīgo mantu).

Kā jau iepriekš atzīmēts, reiderisma shēmās

īpaša loma ir arī kreditoru darbībām, kuras ne vienmēr atbilst godprātīgas komercdarbības prasībām. Piemēram, presē publicēta informācija par uzņēmumu „Winergy”, kas Ventspils novadā Popes un Tārgales pagastos ierīkoja Latvijā jaudīgāko vēja elektroenerģijas parku. Tajā uzstādīti jaunās paaudzes „Siemens” generatori, kas patlaban ir jaudīgākie un modernākie Latvijā. Parka kopējais saražotais elektroenerģijas daudzums gada laikā var pārsniegt 60 000 megavattstundu vai 60 miljonus kilovattstundu. „Winergy” dibināts 2008. gadā, bet vēja parka projekta attīstīšanu tas sāka 2009. gadā.

Taču uzņēmums ir iesaistīts investīciju aizsardzības konfliktā, jo kopā ar meitas sabiedrībām vērsies Ģenerālprokuratūrā, lūdzot uzsākt vairākus kriminālprocesus pret AS „Norvik banka”. „Winergy” uzskata, ka banka apzināti sniegusi nepatiesas ziņas tiesībsargiem, par ko aicina izvērtēt kriminālprocesa uzsākšanas iespējamību pret banku par nepatiesu ziņu sniegšanu valsts institūcijai. Atbildība par šādu nodarījumu ir noteikta Krimināllikuma 272. pantā. Iesniedzumā norādīts arī uz šķēršļu likšanu tiesiskās aizsardzības procesā, kas izpaužas kā nelikumīga mantas atsavināšana un citu tīšu darbību izdarīšana, kas kavē tiesiskās aizsardzības procesu, tāpat norādīts uz patvaļīgām darbībām, apejot normatīvajā aktā noteikto kārtību, un uz „Winergy” un tās meitas sabiedrību mantas piesavināšanās mēģinājumu.

Uzņēmums norāda, ka vairāku mēnešu garumā darīja visu iespējamo, lai situāciju risinātu tiesiskā ceļā un novērstu uzņēmuma mērķtiecīgu novešanu līdz maksātnespējai. Tomēr vairāku Latvijas valsts institūciju, tostarp tiesībsargājošo un finanšu institūciju, darbību rezultātā, uzņēmuma lielākais akcionārs „Wind One” vairs nesaredz citu iespēju, kā vien uzsākt starptautisku tiesvedību par investīciju aizsardzības pārkāpumiem un zaudējumu piedziņu. Kā skaidro „Winergy”, prasījuma summa pret Latvijas valsti varētu pārsniegt daudzus desmitus miljonus eiro.

„Winergy” apliecina gatavību atdot visus no „Norvik bankas” saņemtos kredītliģekļus, tos refinansējot. Uzņēmums uzsver, ka tieši bankas pašas rīcības rezultātā dažas dienas pēc kredīta pirmstermiņa atmaksas pieprasījuma uzņēmuma konti tika bloķēti pēc kriminālprocesa virzītāja lēmumiem, kā arī tika uzlikti aresti visai pārējai uzņēmuma mantai, liedzot pārkredītešanās iespēju un jautājuma risināšanu saprātīgā ceļā.

Uzņēmums uzskata, ka „Norvik banka”

vēlas nevis atgūt kredīt līdzekļus, bet pārņemt komersanta aktīvus. Uzņēmums apgalvo, ka, pirms banka pārtrauca kredīta līgumus, „Winergy” godprātīgi esot pildījis savas līgumsaistības un sedzis ikmēneša pamatsummas un bankas peļņas procentu maksājumus saskaņā ar līgumiem.

Saskaņā ar sniegto informāciju, pret Latvijas Republiku tuvākajā laikā var tikt sākt starptautiska tiesvedība par vairākiem desmitiem miljoniem eiro, jo pret uzņēmumu „Winergy” pieļautas reiderismam raksturīgās darbības. Arī Latvijas Republikas Valsts kanceleja ir informējusi, ka iespējamā starptautiskā tiesvedība varētu atzīt, ka Latvijas Republika tiesībsargāšanas iestāžu personā ir pieļāvusi neatļautas darbības pret uzņēmumu. Valsts kancelejas ziņojumā ģenerālprokuratūrai norādīts, ka „Norvik banka” centusies iespējami ātrāk pārņemt savā valdījumā „Winergy” koncerna mantu, kas iekļāta bankā, savukārt par šīs mantas pārvaldnieku iecēlusi tāda uzņēmuma īpašnieku, kuram „Norvik bankā” reģistrēta apjomīga komercķīla.

„Norvik banka” atzīmē un paskaidro, ka diemžēl jāsaskaras ar situācijām, kad negodprātīgi aizņēmēji nevēlas atdot paņemtos kredītus. Tā kā bankas ir nodrošinātie kreditori, savu ieguldījumu un noguldītāju interesēs pārņemam slikto kreditoru iekļātos īpašumus. Ir gadījumi, kad pret finanšu iestādēm tiek izmantotas „kreditoru apkrāpšanas shēmas”, kuras ar apšaubāmām metodēm organizē parādnieki.

„Norvik banka” norāda, ka izmanto visus likumā paredzētos līdzekļus, lai aizsargātu savas un savu noguldītāju ekonomiskās un tiesiskās intereses attiecībā ar negodīgajiem parādniekiem. Saistībā ar šiem parādniekiem ir uzsākti divi kriminālprocesi un notiek apstākļu noskaidrošana, tostarp pirmais kriminālprocess sākts par iespējamām krāpnieciskām darbībām lielā apmērā (KL 177. panta 3. daļa), kuras saistītas ar kredītu izsniegšanu vairākiem uzņēmumiem. Otrs kriminālprocess sākts Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldē par viena iesaistītā uzņēmuma iespējamām krāpnieciskām darbībām tiesiskās aizsardzības procesa gaitā. Minētais process nodots izmeklēšanas turpināšanai no Ģenerālprokuratūras. Tas liek domāt, ka attiecīgās tiesībsargājošās institūcijas objektīvi izvērtēs šāda veida reiderisma klātbūtni divu partneru kontekstā⁵.

4. Valsts institūciju, tiesībsargājošo iestāžu un to amatpersonu izmantošana.

Metode, ko reideri plaši izmanto Latvijā un arī valstīs, kur ir īpaši augsts korupcijas līmenis. Šī metode balstās uz valsts institūciju amatpersonu iesaistīšanu koruptīvās darbībās, kā arī amatpersonu iesaistīšanu reiderismā. Parasti tiek izmantotas valsts institūcijas, kas var kontrolēt komercsabiedrību darbību – nodokļu administrācija, muitas iestādes, finanšu policija, citas institūciju valsts amatpersonas.

Ar ietekmējamu valsts amatpersonu palīdzību reiderismam pakļauta komercsabiedrība nonāk valsts institūciju interešu lokā – tiek veiktas daudzas pārbaudes, kuru laikā tiek konstatēti dažādi administratīvie pārkāpumi, nodokļu parādi, nesamaksāti soda naudu uzrēķini, pārkāpumi muitas noteikumos u.c. Tā rezultātā tiek uzsākti kriminālprocesi, pret komercsabiedrību amatpersonām tiek piemēroti kriminālprocesuāli drošības līdzekļi, tiek uzsākti dažādi piedziņas procesi, kas vērsti gan pret komercsabiedrību, gan pret tās dalībniekiem vai akcionāriem. Visu šo darbību mērķis ir ietekmēt svarīgākās uzņēmuma amatpersonas. Ja upuri neizpilda reideru prasības, komercsabiedrības darbība īsā laikā tiek paralizēta, tās manta pārdota, vai arī to pārņem kāda trešā persona. Lai ietekmētu uzņēmuma darbību un amatpersonu lēmumus, nav pat nepieciešamas uz nepatiesiem faktiem balstītas apsūdzības. Kaut arī Latvijas Republikas Satversmes, 92. pantā noteikts, ka „Ikvienš uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu”⁶, praksē gan civilprocesuālie, gan arī kriminālprocesuālie līdzekļi var ļoti negatīvi ietekmēt uzņēmuma darbību. Ja reiderismā iesaistītas korumpētas valsts amatpersonas, tās, slēpjoties aiz izmeklēšanas pienākuma, var bez pamatota iemesla lūgt uzņēmuma amatpersonām sniegt paskaidrojumus un noteikt pienākumu iesniegt dokumentus. Piemēram, tiek prasīts īsā laika posmā iesniegt daudzus darījumu pamatojošos dokumentus – t.i., līgumus ar visiem pielikumiem, vienošanās, pieņemšanas – nodošanas aktus, rēķinus, maksājuma uzdevumus un citus ar darījumu saistītos dokumentus. Pieprasīto dokumentu apjoms var būt neatbilstoši liels. Prasītās informācijas sagatavošana ir resursietilpīga, līdz ar to tiek traucēta uzņēmuma normāla darbība. Savlaicīgi nesaņemot atbildi, korumpēta amatpersona var vērst sankcijas pret reiderismam pakļauto uzņēmumu, piemēram, „iesaldēt” norēķinu kontu.

5. Politiskās ietekmes izmantošana. Reideri izmanto korumpētas augstākā politiskajā

līmeņa amatpersonas un šādas amatpersonas pašvaldībās. Dažreiz reideru mērķis ir komercsabiedrības, kas atrodas valsts vai pašvaldības kontrolē, vai arī komercsabiedrībā ir valstij vai pašvaldībai piederošas kapitāldaļas. Metode balstīta uz iespēju koruptīvi vai citādi ietekmēt politiski-saimnieciskos lēmumus. Šādu darbību mērķis ir panākt, lai tiek pieņemts lēmums par investīciju nepieciešamību (efektivitātes paaugstināšanai, jaunu iekārtu iegādei, jaunu tirgu apguvei, efektīvākai darbībai u. c.), kā rezultātā tiek piesaistīts privātais investors, kuram pret investīcijām piešķir daļas vai akcijas komercsabiedrībā. Pēc daļu iegūšanas komercsabiedrībā reiderismu veicošās personas izdara savu daļu, vai akciju skaita palielināšanu, kas var izpausties kā papildus investīcijas, mākslīgu parādu radīšana, neefektīva vadīšana. Proti, tiek radīti apstākļi, kas ļauj politiskā līmenī pieņemt lēmumu pat par valstij vai pašvaldībai piederošo daļu atsavināšanu vai arī reidera daļu pieaugumu (piemēram, kapitalizējot reidera prasījumus pret kapitālsabiedrību). Metode ir efektīva, jo balstās uz iepriekš norunātām shēmām un reidera izvēlēta komercsabiedrība pretojas pārņemšanai tikai formāli. Informācija par notikušo netiek publiskota vai tiek sagrozīta, kas neļauj rasties īpašiem iebildumiem pret komercsabiedrības pārņemšanu.

6. Upura izvēle un sākotnējā izpēte. Par reideru upuriem kļūst komercsabiedrības, kurām ir zināma mantiskā vērtība – pieder dārgi nekustamie īpašumi, ražošanas iekārtas, ir apjomīgs apgrozījums un finanšu līdzekļi, komercsabiedrība iesaistīta apjomīgu valsts un pašvaldību pasūtījumu izpildē, komercsabiedrība ir iekarojusi nozīmīgu tirgus daļu – tās ir pazīmes, kas interesē reideri no iespējamā labuma gūšanas viedokļa. Tomēr, ir saprotams, ka reideri neizvēlēsies jebkuru komercsabiedrību – tiks izvēlēta tā, kurai, neskatoties uz tās ekonomiskajām spējām, ir arī vājie punkti. Reideru redzeslokā var nonākt komercsabiedrības ar sekojošām pazīmēm:

- a) ir ievērojamas parādsaistības.
- b) ir būtiskas domstarpības starp dalībniekiem vai akcionāriem.
- c) vadība vāji kontrolē savus darbiniekus (iespēja uzpirkt darbiniekus, dažkārt arī amatpersonas).
- d) ir „melnā kase” (lieli neregistrēti skaidrās naudas līdzekļi, noguldījumi ārvalstīs).
- e) visi aktīvi koncentrēti pašā sabiedrībā, nav saistīto citu sabiedrību.

f) nesakārtota dokumentācija (piemēram, zemesgrāmatās neregistrēti īpašumi, nepabeigtas privatizācijas u.tml.).

g) paredzama nespēja piesaistīt būtiskus papildus līdzekļus (ja reidera uzbrukuma laikā tiek apķīlāti līdzekļi un manta, komercsabiedrība nav spējīga pat īslaicīgi risināt problēmu).

h) nespēja nošķirt īpašnieka un amatpersonas statusu komercsabiedrībā. Raksturīgi, ka vairākuma dalībnieki un akcionāri ar komercsabiedrības mantu un līdzekļiem rīkojas kā vienīgie īpašnieki, kā rezultātā rodas domstarpības ar pārējiem dalībniekiem vai akcionāriem).

Nav būtiski, vai ir tikai viens kreditors vai vairāki ar mazākām summām, svarīgi, lai reiderim būtu iespēja šos parādus ļaunprātīgi ietekmēt, piemēram, iegūt cesijā. Reidera mērķis ir uzkrāt apjomīgus prasījumus, kuru izpilde tiek pieprasīta vienlaicīgi. Normālos apstākļos tas nerada komersantam lielas grūtības, bet, ja prasījumu kopējais apjoms ir pārāk liels, to vienlaicīga izvirzīšana var izraisīt būtiskas problēmas. Tas var radīt pamatu prasības nodrošināšanai vai maksātspējas ierosināšanai. Šādu komersantu ir vieglāk ietekmēt, ceļot dažādas prasības tiesā un traucējot vai pat bloķējot kredītu atmaksu, piemēram, tiek apķīlāti uzņēmuma līdzekļi un/vai manta.

Informācija reiderismam raksturīgo darbību norisei sākotnēji tiek iegūta publiskajos reģistros. Pamatā izmanto informāciju, kas apkopota:

- a) Zemesgrāmatā – par piederošajiem nekustamajiem īpašumiem un reģistrētajiem apgrūtinājumiem (hipotēkām, pirmpirkuma tiesībām utt.);
- b) Uzņēmumu reģistrā – dalībnieku un amatpersonu sastāvs, reģistrētie aizliegumi, komercķīlas, u.t.t.;
- c) Ceļu satiksmes drošības direkcijā – informācija par transportlīdzekļiem un tehniku;
- d) citos publiskajos reģistros, kuros var iegūt ziņas par komercsabiedrības mantu;
- e) valsts institūcijās – Valsts ieņēmumu dienestā, Finanšu policijā, muitā, Valsts policijā, konkurences padomē u. tml.;
- f) komercsabiedrības iekšēja informācija – ziņas, ko var iegūt no darbiniekiem vai uzņēmuma dokumentiem.

Neatļautu informācijas apriti pieļaujošo valsts amatpersonu darbības, ja iestājušās atbilstošas sekas, ir jākvalificē kā dienesta ļaunprātības saskaņā ar Krimināllikuma 317. un 318. pantu.

Pēc informācijas apkopošanas reiderismam

raksturīgās darbības veicošā persona izstrādā uzbrukuma shēmu, kā arī izvērtē komersanta vājos punktus. Parasti uzbrukums notiek negaidīti un vienlaicīgi vairākos virzienos:

- a) prasību celšana pret pašu komercsabiedrību;
- b) prasību celšana pret dalībniekiem;
- c) kriminālprocesu uzsākšana pret komercsabiedrības amatpersonām;
- d) dažādas valsts institūciju pārbaudes;
- e) negaidīti auditi;
- f) plašsaziņas līdzekļu uzmanība.

Šādu darbību rezultātā komersants izjūt būtisku spiedienu, un tiek traucēts komercsabiedrības darbs. Rodas domstarpības starp aktīvu īpašniekiem, iekšējās nesaskaņas, kuras savā labā izmanto reideri. Minētā iemesla dēļ ir svarīgi, lai komercsabiedrības īpašnieki un amatpersonas sekotu līdzīti notikumiem savā komercsabiedrībā un savlaicīgi pamanītu iespējamo reideru uzbrukumu.

Par to, ka komercsabiedrība ir nonākusi reideru redzeslokā, var liecināt arī sekojoši apstākļi:

- a) reiderisma gadījumi ar nozarē iesaistītu citu komercsabiedrību;
- b) atkārtoti piedāvājumi iegādāties komercsabiedrības daļas vai akcijas;
- c) negaidīts mazākuma akciju pārdošanas gadījumu pieaugums;
- d) negaidīts investīciju piedāvājums ar atvieglotiem noteikumiem;
- e) pēkšņa dalībnieku vai akcionāru pieaugoša interese par komercsabiedrības ikdienas darbību, dokumentāciju u. tml.;
- f) valsts institūciju pārbaudes, kuru ietvaros tiek pieprasīti dokumentu oriģināli, informācija, kas atspoguļo komercsabiedrības mantisko stāvokli, darījumu partnerus;
- g) tiesā iesniegtas aizdomīgas un apšaubāmas prasības pret komercsabiedrību;
- h) dalībnieku vai akcionāru domstarpības par jautājumiem, kas agrāk nav radījuši problēmas.

Šādā situācijā ir svarīgs pareizs situācijas novērtējums, jo ne katra tiesvedība vai strīds liecina par iespējamo reideru uzbrukumu. Tomēr, ja vienlaicīgi vai nelielā laikposmā saskatāmas vairākas iepriekš nosauktās pazīmes, jābūt uzmanīgam, jo iespējami uzņēmuma pārņemšanas draudi. Reiderisma draudi parasti pastiprinās, pasliktinoties ekonomiskajai situācijai, kad daudzi komersanti strādā ar zaudējumiem vai arī ar minimālu peļņu. Lielai to daļai ir parādsaistības kredītiestādēs, problēmas ar debitoru parādu atgūšanu, niecīgas iespējas

piesaistīt kapitālu un investīcijas. Minētā iemesla dēļ komercsabiedrībām ir jāpārvērtē sava darbība un jāveic preventīvas darbības, lai mazinātu reideriska apdraudējuma briesmas, kā arī komercsabiedrības pārņemšanu padarīt par būtiski apgrūtinātu⁷. To var panākt ar juridiski pareizu komercsabiedrības strukturēšanu, iekšējo kontroli, īpašu nosacījumu paredzēšanu komercsabiedrības statūtos, ierakstiem zemesgrāmatās un citiem līdzekļiem. Katrai komercsabiedrībai ir pilnīgi individuāli preventīvie pasākumi, un tie ir atkarīgi gan no komercsabiedrības formas (SIA vai AS), gan arī no konkrētās komercsabiedrības individuālajām iezīmēm (dalībnieku skaits, sadalījums, darbības virziens, aktīvu sastāvs u.c.). Ņemot vērā iepriekš norādīto, ir jāizvērtē reiderisma draudu iespējamība, kā arī jāizstrādā aizsardzības mehānisms pret šādiem uzbrukumiem. Zināšanu trūkums par reideru darbību un nespēja savlaicīgi pamanīt iespējamo apdraudējumu var izraisīt smagas sekas, un beigties pat ar komercsabiedrības zaudēšanu.

Ievērojot iepriekš analizētās reiderisma pazīmes un tā ierobežošanas iespējas, autors piedāvā sekojošus risinājumus, kurus ieviešot varētu mazināt reiderisma riskus:

1) Jāpilnveido krimināltiesību normas, nosakot, ka atbildība iestājas arī par reiderisma mēģinājumu, pat ja to no personas gribas neatkarīgu iemeslu dēļ nav izdevies īstenot. Šādi grozījumi varētu nākt tikai par labu, jo tas, iespējams, atturētu daudzus potenciālos reiderus. Ņemot vērā, ka reiderisma mēģinājuma iznākums ir tiešā veidā atkarīgs no daudziem faktoriem (upura zināšanas par reiderisma atpazīšanu, spēja nekavējoties reaģēt un pretdarboties, tiesībsargājošo un valsts institūciju iesaistīšanās procesā u.c.), šādas atbildības gadījumā risks ir vērtējams kā pārāk augsts.

Protams, tas neatturētu visus, taču, ņemot vērā, ka reiderisms nav spontāna rīcība, iespējamās atbildības draudi liktu padomāt divreiz un atturētu personas no prettiesiskām darbībām.

2) Grozījumi varētu skart Krimināllikuma 177. pantu⁸, atzīstot reiderismu par krāpšanas paveidu. Tādā veidā, saskaņā ar Krimināllikuma 15. pantu⁹ uz reiderisma gadījumiem attiektos nosacījums, ka par nozieguma mēģinājumu atzīstama apzināta darbība (bezdarbība), kas tieši vērsta uz tīšu tā izdarīšanu, ja noziegums nav izdarīts līdz galam no vainīgā gribas neatkarīgu iemeslu dēļ.

3) Tāpat būtu nepieciešams grozīt Kriminālprocesa likuma 243. pantu¹⁰, nosakot, ka

drošības līdzeklis – noteiktas nodarbošanās aizliegums ir jāpiemēro visām personām, kuras tiek turētas aizdomās par reiderisma īstenošanu vai mēģinājumu. Šīm personām saskaņā ar Komerclikuma 4. pantu¹¹ tiktu atņemtas tiesības veikt visu veidu vai noteikta veida komercdarbību. Protams, diskutabls kļūst jautājums par Kriminālprocesa likuma 19. pantā¹² un Latvijas Republikas Satversmes 92. pantā¹³

minēto nevainīguma prezumpciju, ierobežojot personas tiesības pirms vainas pierādīšanas, taču tā būtu jāuztver kā procesuāla norma ar mērķi novērst vēl kādus iespējamus pārkāpumus.

4) Visbeidzot, pierādot reideru vainu, kā likumsakarīgs papildsods būtu jānosaka arī Krimināllikuma 42. pantā¹⁴ minētā mantas konfiskācija¹⁵.

Atsauces

- ¹ Joksts O., Gīrgensone B. Terminu skaidrojošā vārdnīca civiltiesībās. Rīga, „Drukātava”, 2011., 98. lpp.
- ² Balodis R. Antireiderisma likums ir finiša taisnē, Nacionālā Rīta avīze, 17.10.2012.
- ³ Bērziņa I. Viedoklis: Pašmāju «ārvalstu investora» darbībai bijušas smagas sekas. Portāls db.lv, <http://www.reiderisms.com/lv/viedoklis-pasmaju-arvalstu-investora-darbibai-bijusas-smagas-sekas/>
- ⁴ Tiesa paredzējusi skatīt lietu par “Latvijas Projektēšanas sabiedrības” dalībnieku sapulču lēmumiem, www.abc.lv, 15.10.2013.
- ⁵ Reiderisma shēmā ierautais igauņu „Winergy” vērsas prokuratūrā pret „Norvik banku”, www.delfi.lv, 26.09.2013.
- ⁶ Latvijas Republikas Satversme, www.likumi.lv, stājās spēkā 07.11.1922., Latvijas Vēstnesis Nr.43 (01.07.1993.).
- ⁷ Andrejs Vilks. Krimināltiesiskā politika: diskursa analīze un attīstības perspektīvas. Rīga, 2013., 226. - 227. lpp.
- ⁸ Krimināllikums, www.likumi.lv, stājies spēkā 01.04.1999., Latvijas Vēstnesis Nr.1260/1261 (08.07.1998).
- ⁹ Turpat.
- ¹⁰ Kriminālprocesa likums, www.likumi.lv, stājies spēkā 01.10.2005., Latvijas Vēstnesis Nr.3232 (11.05.2005.).
- ¹¹ Komerclikums, www.likumi.lv, stājies spēkā 01.01.2002., Latvijas Vēstnesis Nr. 2069/2071 (04.05.2000.).
- ¹² Kriminālprocesa likums, www.likumi.lv, stājies spēkā 01.10.2005., Latvijas Vēstnesis Nr.3232 (11.05.2005.).
- ¹³ Latvijas Republikas Satversme, www.likumi.lv, Latvijas Vēstnesis Nr.43 (01.07.1993.).
- ¹⁴ Krimināllikums, www.likumi.lv, stājies spēkā 01.04.1999., Latvijas Vēstnesis Nr.1260/1261 (08.07.1998).
- ¹⁵ Joksts O., Gīrgensone B. Terminu skaidrojošā vārdnīca civiltiesībās. Rīga, „Drukātava”, 2012., 70. lpp.

Abstract

Raiderism is a type of offense that doesn't have an exact definition in the law system.

Author in his publication on the basis of traditional and non-standard raiderism in the country, analyzes the raiderism direction of criminal behaviors which schemes appear in transactions with real estate, as well as transactions relating to situations of economic and financial nature. Furthermore, in the study as raiderism entities are shown physical as well as legal entities.

Due to a greater efficiency to combat raiderism, the author comes to the conclusion that the essential role raiderism containment area is attributed to a series of Latvian criminal provisions creativity, as well as the existing provision of substantial amendments and additions to the introduction of the examination raiderism crime phenomenon in every sector of the economy and the public administration institutions.

Аннотация

Рейдерство – вид преступного деяния, который не имеет точной дефиниции в нормативных актах.

Автор в статье, основываясь на традиционных, а также нестандартных случаях рейдерства в стране, анализирует тенденции криминогенного направления рейдерства, в схемах которого фигурируют не только сделки с недвижимостью, но и сделки экономического рода. Кроме того, в исследовании как субъекты рейдерства отражены как физические, так и юридические лица.

В поисках наиболее эффективных методов борьбы с рейдерством автор пришёл к выводу, что существенную роль сыграло бы введение новых норм в нормативные акты Латвии, а также изменение и дополнение действующих норм с учётом анализа присутствия феномена рейдерства в каждом из секторов народного хозяйства и государственного управления.